

О. М. ПЕТРЕНКО,

кандидат мистецтвознавства, доцент,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв

ОБРАЗИ, ЗНАКИ І СИМВОЛИ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ТА ЇХ МИСТЕЦЬКО-КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ

Образний зміст творів української поетеси, письменниці, перекладачки Лесі Українки сягає величезного діапазону. Античний світ, Старий Заповіт, Євангеліє, перші віки християнства, середньовіччя, європейська класична спадщина стали джерелами натхнення для поетеси і драматурга, яка надала сюжетам минулого актуального змісту, інтерпретувала їх засобами новітньої художньої форми. В різних жанрових і смислових аспектах представлена лірична образність поетичного доробку Лесі Українки, в якому втілено широку гаму почуттів: це кохання і філософські роздуми, любов до батьківщини і милування природою, – все, що відтворює внутрішній світ авторки, її роздуми, переживання, сподівання. Розглядання кола образів у творчості Лесі України, які набули знаково-символічного контенту та адаптувались в інших текстах культури, визначило *мету* даної статті. Її завдання – позначити сфери кодифікації текстів Лесі Українки, в яких образи, знаки і символи отримали різні інтерпретаційні варіанти.

Позначена проблематика потребує використання семіотичного підходу, де поняття *знак* тлумачиться як матеріалізований носій образу предмета і співвідноситься з *образом* як означаюче та означуване, або як форма і зміст, вираження і смисл.

Тлумачні словники визначають поняття *символ* (від грец. *symbolon* — знак, прикмета) як образ або об'єкт, що має власний зміст та водночас репрезентує у нерозгорнутій формі деякий інший зміст [1]. В ньому поєднуються дві реальності, де одна висловлюється через іншу. Символізм – це алегорія, що апелює до внутрішнього світу людини, це принцип передачі знання через образи-метафори, узагальнені знаки, що набули особливого значення в культурі і свідомості людини. Отже щоб розпізнати символіку в творчості Лесі Українки треба розглянути образний зміст, закладений в її текстах.

Огляд спадщини Лесі Українки свідчить, що образний стрій її творчості ґрунтується на потужному музичному кодї. Це знаходить прояв в тематиці, змісті творів, їх поезиці. Такі позначення як «пісня», «співи» акцентують *знакову сутність* творів, наприклад, масштабні поетичні цикли «Невольничі пісні», «Пісні про волю», «Осінні співи». Музична складова знаходить прояв не тільки в назвах творів, але й у їх формі, що стає важливим імпульсом для композиторів, яких приваблює поезія Лесі Українки. Позначення «пісня» в

текстах її творів набуває функції філологічного концепту, як «змістовності словесного знаку, за яким стоїть поняття, що відноситься до розумової та духовної сфери буття людини, закріпленого в суспільному досвіді народу, що має в його житті історичні коріння, соціально і суб'єктивно осмислені» [1].

Авторське визначення «*пісня*» обумовлює також естетичну характеристику образної системи творів Лесі Українки з відповідними рисами композиції, поетики, лексики тощо. В такий спосіб *пісенність*, – це естетична якість, що виступає в ролі узагальненого семантичного знаку творчості поетеси і впливає на музичну інтерпретацію її доробку. Пісенність поетичного джерела, як жанровий знак, формує музично-інтонаційний зміст твору композитора, обумовлює його жанрову форму і музичну образність. Поетичні тексти, в яких «*пісенність*» виступає жанровим знаком, демонструють велику кількість образних рішень, що, в свою чергу, відбивається на різних музичних інтерпретаціях. Наприклад, поетичний текст «*Колискової*» в романсі Ю. Іщенко набуває рис драматизму; вірш «*На зеленому горбочку*» у вокальному творі Г. Верьовки стає імпресіоністичною музичною замальовкою, вірш «*Не співайте мені...*» тлумачиться композитором Д. Січинським як експресивний монолог. Поетичний текст «*Хотіла б я піснею стати*» в романсі композитора Ф. Надененка інтерпретується як величний гімн.

Важливу знакову функцію у творчому доробку Лесі Українки визначає семантика образу весни. Тема пробудження природи та пов'язані з цим лірико-психологічні розмисли набули різних інтерпретацій в музичній культурі, починаючи від кінця XIX до XXI століття, а саме в камерно-вокальних жанрах композиторської творчості. Це твори для голосу і фортепіано М. Лисенка («*Не дивися на місяць весною*»), Ю. Левицького («*Напровесні*»), В. Герасимчука («*І знов весна і знов надії*», «*Смутна провесна*»), Г. Майбороди («*Була весна*»), М. Дрімлюги («*Лягідні ночі весняні*»), М. Жербіна («*Не співайте мені*»), а вірш «*Стояла я і слухала весну*» склав поетичну основу музики багатьох авторів – К. Стеценка (поч. XX ст.), М. Жербіна, В. Губаренка (1950-70 рр.), Л. Рудківської (2010 – ті рр.), Г. Жуковський використав цей текст для романсу (кінофільм «*Люди моєї долини*»).

Щоб з'ясувати художньо-образну і естетичну домінанту даних творів, слід використати порівняльний аспект аналізу. Так, у двочастинному творі К. Стеценка відтворена музична концепція співставлення двох контрастних образів – ліричного споглядання та драматичного пориву. Загострення конфлікту образних сфер здійснюється музичними засобами: образу весни відповідають «мотиви веснянок», врівноважений гармонічний фон, а образи «*любові*», «*надії*», «*мрій*» співвідносяться з напруженими інтонаціями закликів та висхідними гармонічними секвенціями.

Інший образний зміст характеризує романс М. Жербіна, в якому музично-поетичний синтез відтворює багатогранну лірику світлих почуттів, мрійливість і захопленість. Композитор використовує засоби мелодичної декламації, речитативу. Значну виражальну роль відіграє фортепіанна партія, яка виконує різноманітні функції – від створення фону супроводу до яскравого рельєфного

соло, яке доповнює мелодію вокалу й додає нових витончених образних деталей.

Нові музичні рішення притаманні твору Л. Рудківської, де текст Лесі Українки інтерпретується засобами пісенної кантилени на основі розспіваної мелодії широкого діапазону. Поетичний текст набуває рис натхненного романсу, три частинна форма якого виходить за межі композиції першоджерела і надає нових семантичних значень образам весни, а також суміжним з ними образам мрії і надії.

Музична семантика поезії Лесі Українки постійно збагачується завдяки тривалим адаптивним процесам, які здійснюються в безперервному культурогенезі. Так, сучасний український рок-гурт «Королівські зайці» інтерпретує відповідними засобами такі твори поетеси як «Дні без сонця», «У себе на вежі», відома сучасна виконавиця Леся Тельнюк створює пісні «Досадонька», «Думка», «Плине білий човен».

Серед поетичних творів Лесі Українки, що пов'язані з музичною семантикою особливе місце належить циклу «Сім струн», де поетеса кожній ноті гами надає особливого смислового значення: «DO (Гімн. Grave)» зміст – урочистий, патріотичний, «RE (Пісня. *Vrioso*)» образ – енергійний, дієвий, «MI (Колискова. *Arpeggio*)» - втілює образи ніжності, любові, «FA (Сонет)» - образ бурхливої фантазії, «COL (Rondeau)» - образ соловейкових пісень навесні, «LA (Nocturno)» - інтимно-лірична сфера почуттів, «SI (Settina)» - сім струн, як образ узагальнення почуттів. Отже цикл Лесі Українки ґрунтується за принципами жанру музичної сюїти, де назва кожної частини має подвійну – уточнюючу символіку. В такий спосіб звичайні назви нот виконують роль *метасимволів* (від грецького *після, через*), тобто позначають перехід до іншої назви, що перетворює смисл попередньої на інші глибинні значення.

Цикл «Сім струн» знайшов свого музичного інтерпретатора в особі сучасного барда Ю. Крилатова.

Якісно нові семантичні утворення спостерігаємо в процесі аналізу тексту драми-феєрії «Лісова пісня». Поняття «пісня» в даному випадку виступає в ролі концепту культури в її національному, естетичному і жанровому розмінні. Позначенню «пісня» авторка надає смислу глибинної метафори, що стає символом, обумовленим мовним і культурно-історичним досвідом, в якому дане поняття розуміється не тільки як жанр, але і як сповідь, сказання, заклик, благання, звернення, тобто репрезентує через форму означення «інших змістів», більш глибинних, що поєднують різні реальності. Все це сприяє символізації поняття «пісня», що закріплюється також у жанровому визначенні п'єси як «драми-феєрії». Проте тлумачення поняття «феєрія» (тобто – фантастичне, казкове, видовищне тощо) теж сягає інших смислів в контексті п'єси. З одного боку, в ній беруть участь два світи – людський і світ природи та антропоморфних істот, і феєричність, як зовнішній знак, що вказує на видовищний (тобто поверховий) характер дійства. З іншого боку, в п'єсі порушено вкрай важливі проблеми для людства – особистісні, моральні, гуманістичні, загальнолюдські – у їх трагедійному зіткненні, що дозволяє

розуміти п'єсу у містеріальному значенні, як культову виставу за участю сонму обожнених сил природи, а також дійства, що несе сакральні смисли і розкриває тему жертвопринесення в його літургійному сенсі. Таким чином поняття «феєрія» несе інший потаємний смисл и надає відтінку сарказму, чим авторка намагалася посилити поліфонічні смисли і загострити символічне значення драми.

Про глибинні смисли і символіку драми-феєрії «Лісової пісні» засвідчують її інтерпретації: в музичному театрі це – *балет* М. Скорульського «Лісова пісня» (створено 1936 р.), *опера* В. Кирейка «Лісова пісня» (створено 1957 р.), *екранізації* В. Івченка («Лісова пісня», з музикою І. Шамо, 1961 р.) та Ю. Ілленка («Лісова пісня. Мавка», з музикою Є. Станковича, 1980 р.), мультфільм «Лесная песня» (в перекладі М. Ісаковського, композитор Б. Буєвський, 1976 р.).

Символічне значення для культури Миколаєва мають звернення митців до спадщини Лесі Українки, зокрема, це постановка Миколаївського академічного художнього російського драматичного театру драми-феєрії «Лісова пісня» (режисер-постановник М. Кравченко, композитор В. Коршунов), за здійснення якої колектив отримав обласну премію імені М. Аркаса (2009 р.).

2010 р. випускниками магістратури МНУ імені В.О. Сухомлинського було поставлено музичну виставу «Лісова пісня» до 100-річчя виходу в світ драми-феєрії та 140-ї річниці з дня народження поетеси. Для музичного матеріалу були використані аутентичні народні пісні, які зібрала поетеса на Волині, їх адаптували для студентських колективів викладачі Д.О. Пільгуй (для хору) і С. Гмиря (для оркестру народних інструментів).

Отже, творчість Лесі Українки, яка ґрунтується на певних культурних кодах – музичному, етнофольклорному, історичному – набуває різних інтерпретаційних смислів. Знаки-поняття («пісня»), знаки-образи («весна»), знаки-жанри («феєрія»), характерні для творчості Лесі Українки, отримують з часом нові смисли, перетворюються в символи культури, демонструють безперервність процесів культурогенезу. Про це свідчать нові твори, нові мистецькі форми, нові підходи і рішення, оскільки, процес опанування спадщини Лесі Українки, її знакова сутність сягає глибин нескінченості.

Список використаних джерел:

1. Концепт (філологія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Концепт_\(філологія\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Концепт_(філологія)) – Назва з екрана.